

Henryk Łowmiański, Początki Polski, Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n. e., Warszawa PWN 1964, 1964, 1967, 1970, stran 426, 426, 519, 538

Široce založené dílo předního polského medievisty daleko přesahuje rámec nejstarších dějin Polska. Je původním a velmi důmyslným systémem poznatků o nejstarších dějinách Slovanů v rámci vývoje střední a východní Evropy v 1. tisíciletí n.l.; podtitul označuje tedy obsah díla lépe než titul.

V rozsáhlém "Úvodu" vymezuje autor předmět své práce (geneze polského státu a národnosti) a její chronologický rámec (1.-10.století), pokládá dějiny Slovanů až do vytvoření slovanských států v 9.-10.století za "určitý dost uzavřený celek" (s.8). Zásadní význam pro autorovy další výklady má otázka hranic mezi formami zřízení kmenového a státního. Vycházejí důsledně z teoretických pozic historického materialismu, řeší autor tuto otázku obecně v "úvodu". Hlavní kritérium státu spatřuje v organizaci daňové. Rozlišuje tři etapy v rozvoji politických svazků do vzniku státu, vycházejí z prokázané existence kmenových organizací už v neolitu. Další výklady věnoval autor své pracovní metodě komplexního výzkumu předstátních společností, která používá vydatně pomoci archeologie a jazykovědy (včetně toponomastiky), ale je si vědoma omezených možností těchto disciplin.

Dílo zahrnuje celé první tisíciletí n.l., dotýkajíc se v úvodních kapitolách i vzdálenější minulosti Slovanů. Své výzkumy rozdělil autor na tři části podle těchto tří období:

I. období *venetské* (1.-4.století) - poměrné stabilizace slovanského osadnictva v poříčí řeky Odry, Visly a Dněpru a přechodné penetrace Germánů do slovanských zemí;

II. období *stěhování národů* (5.-7.století) - velké migrace Slovanů ve styku se sousedními kmeny baltskými, finskými, iránskými, turko-tatarskými a germánskými a odlišení skupiny lechických kmenů ze slovanského celku; s tímto obdobím už spojuje autor konkrétní data o nejstarších slovanských kmenech;

III. období *lechické* (7.-10.století) - formování polského státu z převážné části lechických kmenů v procesu hospodářských a společenských, politických a ideologických přeměn, které zahrnuly všechny Slovany a ukázaly strukturální a chronologický paralelismus, zvláště v oblasti severních Slovanů.

O těchto problémech existuje obrovská vědecká literatura. Její výsledky autor zaznamenal a zhodnotil v poznámkách pod čarou; proto ne-

pokládal za účelné zabývat se jí v "Úvodu". Zde vzpomněl - kromě epochálních děl *Šafaříkových* a *Niederlových* - jen tří poválečných prací polských: díla *K.Tymienieckého* "Ziemia polskie w starożytnosci" (1951), které se týká I. období, a dvou základních prací *G.Labudy*, z nichž jedna (*Pierwsze państwo słowanskie, państwo Samona*, 1949) zasahuje podnětně do etapy II., zatímco druhá (*Studia nad początkami państwa polskiego*, 1946) přináší podrobný rozbor historických pramenů k období III., do něhož spadá též velké kolektivní dílo polské historiografie "Początki państwa polskiego" (*Księga tysiąclecia*, 1962).

O I. části díla *H.Żowmiańskiego* ("Období venetské"), která pojednává postupně o původu Slovanů, o nejstarších historických pramenech o nich (od Herodota do 4.století n.l.), o invazích Germánů do slovanské pravlasti, o hospodářsko-společenském rozvoji a o politické organizaci Slovanů v prvních stoletích naší éry, napsal jsem podrobnou recenzi do *Památek archeologických*, 1967. Po odstupu několika let nemusím nic měnit na svých názorech ani na svém přesvědčení o epochálním významu tohoto díla.

Předmětem II. části ("Velká migrace Slovanů") je období tzv. stěhování národů, od nájezdu Hunů (ok. r. 370) do pádu východního chaganátu Avarů (ok. r. 670) a příchodu protobulharských Onogurů k dolnímu Dunaji. Autor v ní řeší dva velké problémy: 1. na jaké kmeny byli Slované rozděleni na počátku tohoto období; 2. jaký průběh a výsledek měly jejich migrace.

Jazykovou diferenciací Slovanů chápe zásadně jako následek geografické separace. Do interpretace *Jordanisových* dat o Venetech nové světlo vznesl autorův tripartiční výklad, podle něhož Veneti v širším smyslu (=Slované) byli rozděleni na Venety v užším smyslu (západní větev), Anty (východní větev) a Sklaviny (zárodek jižních Slovanů). Naproti tomu *Prokopios* mluví jen o dvou skupinách Slovanů (Sklavinech a Antech), které byly ve styku s Byzancí. *Jordanis* sice naznačil rozdělení oněch 3 skupin Slovanů na kmeny a územní svazky, ale nedoložil to ani jediným kmenovým názvem.

Vzhledem k nedostatku zpráv o slovanských kmenech kolem r. 500 pokusil se *Żowmiański* o rekonstrukci kmenové geografie Slovanů na počátku jejich migrace z pravlasti dvěma metodami: První záleží v rozboru etnických názvů, obsažených v *antické literatuře* (zejména u *Ptolemaia*) a v pokusu vybrat z nich názvy slovanské; druhá - v retrogresivních úsudcích z pozdějších *středověkých* pramenů, obsahujících už nesporné názvy slovanských kmenů. První metoda, aplikovaná na analýze *Ptolemaiovy* evropské Sarmácie, vedla k hubenému výsledku: Z 61 názvů vyloučil autor celkem 40 jako "neužitečných" (epiteta, literární výpůjčky, názvy "mrtvé" a neidentifikovatelné), zbývajících 21 názvů rozdělil na trácké,

germánské, iránské, baltské a slovanské. Na Slovany zbyly jen tři názvy: Veneti, Stavani a Velti. První dva názvy pokládá autor za povšechné označení Slovanů (jednak názvem cizím: Veneti, jednak zkomoleným názvem vlastním: Stavanoi = Slované), takže jako jediný *kmenový* název slovanský zůstali Veltové, předci historických Veletů.

K lepšímu výsledku vedla metoda retrogresivní, založená na předpokladu, že s migracemi slovanských kmenů nebo jejich částí z pravlasti na nová území byly zároveň s těmito kmeny přeneseny i jejich staré názvy; pokud se tyto názvy zachovaly i na terénech starého osadnictva pokládá je autor za ukazatele výchozích základů migrace (příklad Dulebů na Volyňsku a Doudlebů v Čechách) Mnohem slabší je autorova argumentace v případech, kdy se název kmene na starém území nezachoval (příklad Obodritů polabských a podunajských).

Touto metodou zjistil Żowmiański, že na počátku velké migrace Slovanů (5.století) existovalo 5 velkých kmenů západoslovanských: Veleti, Srbové, Chorvati, Obodriti a Mazovšané (vesměs na území dnešního Polska) a 5 až 7 velkých kmenů východoslovanských: Kriviči, Dragoviči, Severa, Dulebi, Sklavini a snad ještě Slované a Vjatiči (vesměs na území dnešního SSSR). Po důkladném rozboru pramenů historických a archeologických umístil autor Velety tradičně do Pomoří, Srby do Velkopolska, Chorvaty do Malopolska, Obodrity zcela netradičně do Slezska - v polemice s mými pochybnostmi o genetické souvislosti Obodritů polabských a podunajských (Praedenecenti) - a Mazovšany na Mazovsko (za pochybné pokládám spojování tohoto názvu s Amazonkami). Kriviče lokalizoval mezi Dněpr a Děsnou, Dragoviče k Pripetu, Severjany ke střednímu Dněpru (pozdější Kyjevská Rus), Dulety na Volyňsko a Sklaviny k hornímu Dněstru, odkud se jejich část přesunula v 5.-6.století k Dunaji a dále na Balcán, část zůstala za Dněstrem, kde se smísila s Chorvaty od horní Visly.

Největší úsilí (asi 100 stran) věnoval autor rozřešení sporné otázky původních sídel Chorvatů. Rozebral všechny dosavadní etymologie jejich názvu (sám dává přednost iránské, ale nevyklučuje slovanskou) a revidoval výklad všech písemných pramenů, jakož i rozsáhlého materiálu toponomastického. Dospěl k závěru, že "prvotním hnízdem" Chorvatů bylo Malopolsko a že pozdější Vislané v Krakovsku a Lendžané v Sandomeřsku byly "úlomky" kmene Chorvatů. Jiný - ruský - úlomek Chorvatů při horním Dněstru přibyl sem rovněž od horní Visly. Naproti tomu autor přiznal, že nedovede rozřešit otázku, bylo-li rovněž "polabské Chorvatsko". Nesdílím toto skeptické stanovisko k existenci Chorvatů v Čechách, kde jsou historicky doloženi v 10.století.

Na pevnější půdě písemných pramenů se autor pohybuje ve druhé polovině II. svazku, která je věnována dynamice migrací Slovanů. Úvodem se dotýká tří problémů: 1. povšechné politické situace Slovanů, odděle-

ných na prahu tohoto období od římské říše kordonem kmenů germánských, iránských a turkotatarských; 2. metod osadnické aktivity Slovanů v tomto období (autorova migrační typologie rozeznává masové přesuny kmenů na přilehlá území od migrací menších skupin bojovníků do vzdálených oblastí a právem popírá v tomto směru zásadní rozdíl mezi migracemi Germánů a Slovanů); 3. počátku pohybu východních Slovanů - na sever i na jih - v době před invazí Hunů (zde zvláště zajímavé výklady o kultuře černachovské a poměru Slovanů k ní).

Třeba souhlasit se závěrem, že nájezd Hunů na Alany a Goty se v podstatě nedotkl Slovanů a že jejich politické centrum mezi středním Dněprem a řekou Ros přetrvalo toto období. Počátek expanze Slovanů k dolnímu Dunaji a na Balkán klade autor přesvědčivě do doby po pádu říše Hunů, tj. do 2. poloviny 5. století, právem odmítaje ranější dataci Niederlovu, opřenou o pochybné doklady etymologické a toponomastické. Za problematickou pokládám však tezi o expanzi Hunů do jižních zemí polských, která se opírá hlavně o archeologické doklady ("knížecí hroby" v Jakušovicích u Krakova a Jendřichovicích ve Slezsku), připouštějící i jiný výklad, než že tu jde o "expozitory hunské centrály". Pokud jde počátek migrace západních Slovanů, odmítl Żowmiański jak Niederlovu tezi o přítomnosti Slovanů nad Labem už v době římské, tak i názory německých badatelů, že Slované se pohnuli na západ teprve pod tlakem Avarů. Počátek expanze Slovanů na západ synchronizoval s počátkem expanze jižní (2. polovina 5. století). Potvrzení spatřuje mimo jiné ve zprávě Prokopiově o stycích longobardského Hildigise se Slovany - podle výkladu Żowmiańskiego - česko-moravskými. Je-li tento výklad správný, jde o nejstarší zprávu o Slovanech na Moravě z doby asi 100 let před říší Sámovou. Průběh expanze Slovanů na západ sleduje autor - při nedostatku přímých zpráv - metodou "negativů", tj. ústupných pohybů Germánů z území mezi Labem - Sálou a Odrou. Hlavní příliv Slovanů na Moravu a do Čech šel podle autora z Malopolska a počal se brzy po polovině 5. století. O něco později (po r. 531) přišli Slované do prostoru mezi Labem a Sálou (Srbové) a k dolnímu Labi (Obodriti, Veleti).

V poslední kapitole nadepsané "Invaze Avarů a zakončení velké migrace Slovanů" sleduje autor zápas ruských Slovanů s Avary, invazi Avarů na území polské a poslední etapy expanze Slovanů na Balkán; do r. 602 šlo tu o invazi loupeživou a teprve v l. 602 - 641 o kolonizační. Novinkou je autorova konstrukce tří proudů slovanských na Balkán: vedle proudu východního (podél Dněstru) a západního (Moravskou branou) uznává autor ještě proud střední (Vereckým průsmykem), v němž prý překročili Karpaty nejen Chorvaté, Srbové, ale i Obodriti (ze Slezska?). Zatím jde o slabě fundovanou kombinaci geografickou, opřenou o dosti problematická data toponomastická.

Na sklonku tohoto migračního období se objevuje v pramenech tzv. Sámova říše, která ještě nebyla státem, jak správně dovozuje autor z líčení Fredegarovy kroniky. První slovanské státy se formovaly teprve asi po dvou stoletích po zakončení velkého stěhování slovanských kmenů, když se jejich hospodářský a společenský systém podstatně přetvořil.

Těmto vnitřním změnám je věnována III. část ("Období lechické"). Okruh problémů se v ní podstatně změnil. Toto období je totiž v nejednom směru jakoby opakem obou předchozích: Cizí etnika mizí ze slovanského území, slovanské osadnictvo se stabilizuje, ustává expanze v hlavních směrech (s výjimkou severovýchodního). K zásadním změnám dochází v hospodářství (přechod k ornému zemědělství), ve společenské struktuře (formování tříd), v politické organizaci (vytváření států) i v tzv. duchovní kultuře, která se těmto změnám přizpůsobuje. Úkolem III. části spisu je tedy výzkum procesů, jejichž výsledkem byl vznik tříd, státního aparátu a národního vědomí. Organizační principy kmenové ustoupily zásadám třídní společnosti: společné vlastnictví k půdě - individuálnímu, osobní svoboda - osobní závislosti (zvl. feudální), politická demokracie - autokracii a vědomí kmenové příslušnosti - národnímu. Autor si vytkl jako cíl sledovat tyto procesy nejen na území Polska, ale v širokém rámci Slovanstva, zejména jeho severní skupiny, v níž mělo Polsko centrální polohu.

Tím se rozsah zpracování proti původnímu projektu značně rozšířil. Bylo třeba rozdělit látku do několika svazků, v nichž mají být podle autorova plánu zpracovány tyto otázky:

1. geografie slovanského osadnictva ve chvíli jeho stabilizace;
2. hospodářský přelom: přechod k orbě a nové formy hospodaření;
3. společenský přelom: zánik roduvé a vytvoření třídní společnosti;
4. politicko-organizační přelom: přetvoření kmenových útvarů ve státní;
5. moravský stát, počátky českého státu a jejich expanze do Polska;
6. počátky ruského státu a nejstarší vztahy polsko-ruské;
7. vznik státu polského ("hnězdenského") a jeho vývoj v 10.století;
8. problém ideologického přelomu;
9. úloha státu v přeměnách hospodářských a ve formování feudální společnosti;
10. geneze polské národnosti.

Autor zpracoval zatím prvních 5 problémů, a to první tři ve svazku III., další dva ve svazku IV.

Při geografické rekonstrukci sítě severoslovanského osadnictva na úsvitu středověku (okolo 7.století) použil toponomastické metody T. Wojciechowského, která z rozmístění patronymických místních názvů (končících na -ice) usuzuje na nejstarší sídla Slovanů. Żowmiański ovšem revidoval tuto metodu po stránce chronologické: období intenzivní tvor-

by těchto názvů položil do 7.století. O spolehlivosti této metody (včetně zmíněné absolutní chronologie) mám vážné pochybnosti, které sdílím s jinými zastánci tzv. skeptického směru v toponomastice; domnívám se, že produktivnost názvů patronymických neustala po 7.století, ale v některých oblastech slovanských se spíše stupňovala. Naštěstí autor se neomezil na využívání patronymické nomenklatury při historické rekonstrukci slovanského osídlení okolo 7.století, ale použil též jiných kritérií toponomastických a vloučil do svého komplexního výzkumu archeologický materiál i pozdější písemné prameny, traktované retrogresívně, jakož i geografická data o přírodních podmínkách osídlení. Tak se mu podařilo podat vcelku přijatelný obraz sídel severních Slovanů v oblasti východní i západní v 7.století (str. 60 - 222).

Do této doby položil též zásadní přelom hospodářský u Slovanů, který spatřuje v obecném vítězství orné techniky zemědělské u všech slovanských kmenů. V této kapitole (II.) se podrobně zabývá zemědělskými systémy v raném středověku, rolnickým nářadím (zvláště orným), problémem rozměrů produkce obilí v souvislosti s hustotou obyvatelstva, dále chovem domácích zvířat a ostatními způsoby zaměstnání slovanského lidu v tomto období.

K nejlépe zpracovaným patří kapitola III. o počátcích třídní diferenciace společnosti, v níž autor pojednal postupně o dezintegraci rodu a formách rodiny, o třech stupních územní pospolitosti u Slovanů (kmenové, opolné a vesnické), o problému svobodného obecného lidu, o řadových bojovnících a počátcích velkého pozemkového vlastnictví. Své úvahy o formování třídní společnosti zakončil pokusem o orientační statistiku společnosti v období organizování slovanských států (9.- 10. století). Vyšel z předpokladu, že "hradová oblast" (civitas Bavorského geografa), čítající průměrně přes 1000 hlav, měla vlastní dynastii hradových náčelníků, složenou asi ze 3 rodin a čítající ne více než 18 hlav. Do této společenské skupiny patřili i náčelníci malých a velkých kmenů, takže vcelku "nobiles" mohli dosáhnout asi 2,5 % veškerého obyvatelstva. Na každou rodinu této třídy počítá autor průměrně 20 - 25 nevolníků. Protože statky *kmenových* náčelníků mohly nejménou překročit pro jejich existenci nezbytné minimum závislého lidu, odhaduje autor 90 osob této kategorie na 1000 obyvatel. Jako výsledek obdržel tabulku:

Nobiles (všech hořejších kategorií)	25
Nevolní s tendencemi feudalizačními	90
Obecný lid svobodný	885
Celkem obyvatel	<u>1.000</u>

Zaráží poměrně malé rozměry "sektoru třídního" (11,5%); jeho rychlý

rozvoj však odpovídal obecnému směru společenského vývoje a vynikal velkou dynamičností.

Ve IV. svazku zkoumá H. Żowmiański proces přetváření kmenového zřízení ve státní. Lze tu rozlišit výklady obecné, v nichž autor sleduje jednak přeměny v územní struktuře a organizaci politické vlády (kap.I.) jednak funkční změny v oblasti daňové, vojenské a soudní (kap.II.), a část zvláštní, která je věnována počátkům státnosti u jednotlivých skupin Slovanů jižních (kap.III.) a západních (kap.IV-V.).

V I. kapitole podává autor nejprve přehledný etnický obraz území Slovanů. Zjišťuje 4 pouta kmenové jednoty: společný jazyk, zvláštní organizaci, společnou kulturu a kmenové vědomí. Územní struktura kmenové soustavy měla 2 základní stupně: velké kmeny a malé kmeny, které byly často součástí velkokmenové organizace. Nové kmeny vznikaly nikoliv integrací, nýbrž oddělením od starých kmenů. Od kmenových útvarů liší autor "svazky sousedské" (svazky nižšího řádu). V jejich pestré terminologii (župa, włośc, gród, pogost, verv, mir, burgward, opole, osada) spatřuje pramen k poznání jejich vývoje. Cenné je chronologické sestavení pramenů o lidových shromážděních (věce) od 6. do 12.století v nejrozdělnějších slovanských oblastech. Proti části novější německé literatury hájí autor tezi o demokratičnosti této instituce kmenového zřízení. Právem soudí, že problém geneze státu není vyčerpán násilím a ujařmením; podstatným činitelem byl tu i zájem lidu na vzniku státu, zejména v počáteční fázi jeho budování. Autor rozeznává skupinové a organizační činitele tohoto procesu. K prvním počítá vrchního knížete působícího v prostředí velmožů (kmenové stařešiny, jejímiž složkami byli náčelníci velkých i malých kmenů, hradů a představitelé dynastických rodů a kteří se přetvářeli v třídu feudálních pánů), jakož i početnou skupinu bojovníků. Mezi organizační činitele zařazuje koncentraci vlády a komasaci území. Podrobně pojednává o organizaci státní vlády: o ústřední správě, knížecím dvoru, radě a o správě místní. Rozeznává 5 funkcí politické organizace (kmenové i státní): 1. hospodářskou (v oblasti správy půdy), 2. finanční (daňovou), 3. vojenskou, 4. soudní a 5. politickou.

Vzhledem k tomu, že o hospodářské funkci kmene a podřízení kmenové obcí knížecímu regále pojednal už ve III. svazku, omezil autor další výklady (kap.II.) na genezi státního systému daňového, v němž právem vidí materiální základ státní vlády; dále na přeměny v soustavě braných sil (zde je zvláště zajímavá stať o družinách, které autor interpretuje restriktivně) a na přeměny v soustavě soudnictví; to byla oblast, kterou státní moc zlikvidovala nejpozději, ponechávajíc soudnictví dlouho v kompetenci sousedských svazků. Závěrem shrnuje autor v 8 bodech základní rysy modelu kmenového zřízení v jeho závěrečném období

a staví je proti 8 základním znakům státního modelu. Při tom se ukázalo, že kmenové zřízení ve své poslední fázi má všechny znaky, které klasická teorie připisuje státu. Na rozdíl od ní autor, chtěje zdůraznit "obrovský význam onoho přelomu, který uzavírá předtřídní a otevírá epochu třídní společnosti", a také proto, aby týmž výrazem "stát" nezahrnoval politicko - společenské struktury věcně zcela odlišné, užívá důsledně terminologie, která vznik státu spojuje s počátky třídní společnosti a její politické organizace.

Ve druhé polovině IV. svazku přistoupil autor k systematickému zpracování problematiky počátků státnosti v jednotlivých slovanských oblastech, a to v tom pořadí, jak podle něho jednotlivé státy vznikaly: nejprve u jižních Slovanů: v Korutanech, Chorvatsku, Srbsku a Bulharsku, pak u západních Slovanů: na Moravě, v Čechách a v jižních zemích polských. Proces postupného formování těchto států klade do let 750-900.

Každá z těchto kapitol je rozsáhlou monografií a vyžadovala by speciálního rozboru. Nejvíce místa věnoval autor problému státnosti Velké Moravy (str. 299-394). Budování moravského státu položil před oficiální christianizaci Moravy (831), která je mu už dokladem existence státu. Jeho názory na velkomoravskou problematiku, blízké mým vlastním, jsem vyložil ve "Slovanském přehledu" (1971, str. 224). Zde se omezují na základní stanovisko autorovo k otázce formování slovanských států.

Stát nevzniká podle jeho názoru automaticky, jakmile se společnost ocitne v určité etapě ekonomického vývoje (nadvýroba), ale teprve po uplynutí kratší nebo delší doby. Za hlavní překážku vzniku státu pokládá autor nedostatek organizační koncepce, odpovídající podmínkám, zajištěným přeměnami technickými (orné zemědělství) a společensko-organizačními (rozklad rodů, rozvoj individuálního vlastnictví, exploatace nesvobodné síly). Existuje trojí možnost vytvoření nového modelu organizačního na půdě hospodářsky k tomu připravené: 1. výboj cizí moci, reorganizující zřízení na dobytém území; 2. spontánní získání koncepce státního modelu díky vlastní invenci a zkušenosti; 3. využití zkušenosti pokročilejších sousedů za účelem vytvoření nového modelu odpovídajícího vlastním potřebám. Slované využili podle Żowmiańskiego této třetí možnosti. Autor tu nemá na mysli recepci jednotlivých institucí v hotové podobě, nýbrž nahrazení obecného modelu demokratického, vlastního kmenového zařízení, modelem "vládním" (autokratickým), reprezentujícím zřízení státní. Potvrzení této své teze vidí v chronologii a geografii etatizačního procesu, který se začal na hranici styků Slovanů se zeměmi organizovanými státně a odtud se přesouval hlouběji do jejich území. Jde tu o představu jakési migrace "státního modelu" v povšechném směru z jihu na sever a postupné recepce tohoto modelu v jednotlivých slovanských zemích.

Dílo H. Łowmiańskiego *Początki Polski* patří k oněm historickým vele-
dílům, jaké se rodí jen zřídka. Obrovská erudice autorova pojí se v něm
s originalitou invence a nesmírnou pílí a pracovní houževnatostí. Dílo
má důsledně ráz analyticko-syntetický: spojuje umění mikroanalýzy pra-
menů se smyslem pro monumentální koncepci syntetickou. Je to po L.Nie-
derlovi první velká původní syntéza nejstarší slovanské minulosti do
sklonku I. tisíciletí n.l. Za velmi cenné pokládám téměř úplné shrnutí
a zhodnocení rozsáhlé literatury v 5.685 poznámkách pod čarou. Složi-
tost problematiky nese s sebou, že ve všech řešených otázkách nemohl
autor dospět k definitivním závěrům. Některá řešení mají ráz hypotetic-
ký a diskusní, ale vždy podnětný, jiná bude třeba teprve probouvat
v ohni další vědecké diskuse. To však nijak nezmenšuje zcela mimořádný
význam díla, které nese všude pečeť výrazné osobnosti velkého historika.

Hynek Buřín